

НАЗВИ СВОЯЦТВА В УКРАЇНСЬКО-МОЛДАВСЬКИХ ГРАМОТАХ XIV–XV СТ.

Стаття присвячена назвам свояцтва, що засвідчені в юридичних документах XIV–XV ст. з території Молдавського князівства. Докладний структурний, лексико-семантичний та етимологічний аналіз однієї з найархаїчніших груп лексики, здійснений із використанням квантитативного методу, дозволяє переконливо говорити про її структуру, семантику та походження її складників.

Ключові слова: староукраїнська мова, українсько-молдавські грамоти XIV–XV ст., назви свояцтва, духовна спорідненість, лексико-семантична група.

Українсько-молдавські грамоти XIV–XV ст. є писемними пам'ятками староукраїнської мови. Ці рукописні юридичні документи¹ — надійне джерело вивчення історії української мови, оскільки староукраїнська писемно-літературна мова була офіційною в Молдавському князівстві від початку його заснування (1360-ті роки) до 1653 р. Цінність текстів правових актів, писаних у Молдавському князівстві в період активного розвитку української мови, полягає в тому, що їх, на відміну від аналогічних документів з інших українських територій, збереглося набагато більше, завдяки чому староукраїнська мова на всіх її рівнях, у тому числі й лексичному, представлена в них повніше.

Документи, що стали об'єктом пропонованого дослідження, іменуємо українсько-молдавськими грамотами, зважаючи на їхню мовну належність до староукраїнської мовної практики, а територіальну — до Молдавського князівства.

Мові грамот канцелярій молдавських господарів присвячено чимало наукових розвідок, у яких висвітлені окремі питання фонетики, морфології, стилістики, мови документів загалом. Лексика ж, попри частковий опис у працях О. Яцимирського, В. Ярошенка, М. Антошина, М. Станівського, Л. Гумецької та Д. Ковалю, залишається майже недослідженою. Деякі групи лексики, засвідчені в грамотах з території Молдавської держави, у загальноукраїнському контексті принагідно описано в академічній «Історії української мови. Лексика і фразеологія». Значну кількість лексичного матеріалу українсько-молдавських актів представлено в «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.».

Оскільки лексика свояцтва українсько-молдавських грамот досі не була предметом цілісного й вичерпного лінгвістичного опрацювання, пропоноване дослідження є актуальним.

Джерельною базою цієї розвідки послужили документи перших трьох томів серії «*Documenta Romaniae historica: A. Moldova (1384–1504 pp.)*» (884 грамоти), а також двотомні зібрання грамот Іона Богдана «*Dokumente Lui Stefan*

---

¹ Німчук В. Молдавські грамоти // Енциклопедія історії України : В 10 т. — К., 2010. — Т.7. — С. 30.

cel Mage» (294 грамоти), загалом 1178 документів. Її предметом є лексико-семантична група (ЛСГ) «Назви свояцтва», що досить повно представлена в українсько-молдавських грамотах XIV–XV ст., оскільки в них зафіксовані акти різноманітних судових справ між людьми, які пов'язані родинними стосунками.

Метою статті є структурний, лексико-семантичний та етимологічний аналіз назв свояцтва, засвідчених в українсько-молдавських грамотах XIV–XV ст.

Назви свояцтва, як і назви спорідненості, з якими вони безпосередньо пов'язані, — одні з найархаїчніших груп лексики, що закономірно були й залишаються об'єктом уваги лінгвістів. Етимологічний аналіз слов'янських термінів спорідненості і свояцтва здійснив О. Трубочов². Назви спорідненості і свояцтва в українській літературній мові та її діалектах від давньоукраїнського періоду і до середини ХХ ст. детально описав А. Бурячок³; походження й розвиток давньоукраїнської лексики свояцтва Х–ХІІІ ст. проаналізував В. Німчук⁴; назви родинних зв'язків у говірках української мови вивчали Й. Дзєндзелівський, К. Глуховцева, В. Прокопенко, Л. Колєсник, В. Дроботенко, І. Ходикіна, Т. Громко⁵; назви спорідненості були об'єктом дослідження у працях Л. Веневцевої, Е. Ветрової, П. Гриценка, О. Кровицької, М. Маєрчик, О. Миронюк, Л. Ніколаєвої, О. Семенов, М. Скаба, В. Яковлєвої⁶ та ін.

² Трубочёв О. Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя.— М., 1959.— 212 с.

³ Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові.— К., 1961.— 150 с.

⁴ Німчук В. В. Людина як частина живої природи // Давньоруська спадщина в лексиці української мови.— К., 1992.— С. 293–353.

⁵ Дзєндзелівський Й. О. Лексика українських говорів Закарпатської області (Назви спорідненості, свояцтва та сімейно-родинного побуту) // Наук. зап. Ужгород. держ. ун-ту.— 1957.— Т. 26. Вип. 2.— С. 3–36; Громко Т. Актуальність збирання та класифікації говіркових назв спорідненості і свояцтва // Наук. зап.— Вип. 137. Сер. «Філол. науки (мовознавство)».— Кіровоград, 2015.— С. 179–184; Прокопенко В. А. Назви спорідненості та свояцтва в буковинських говірках // Питання діалектології східнослов'янських мов.— Чернівці, 1958.— С. 139–151; Колєсник Л. Назви спорідненості і свояцтва у буковинських говірках // Культура слова.— 2010.— № 72.— С. 141–146; Дроботенко В. Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : Дис. ... канд. філол. наук.— Донецьк, 2001.— 460 с.; Ходикіна І. І. Родинна лексика у говірках Північного Приазов'я // Українознавчий альманах.— К. ; Мелітополь, 2012.— Вип. 9.— С. 185–188; Глуховцева К. Посестринство та його номінація в українських східнословобожанських і східностепових говірках // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура.— Л., 2003.— С. 150–154.

⁶ Веневцева Л. В. Назви спорідненості та свояцтва у мові творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка // Українська культура: історія і сучасність : Матеріали наук.-теор. конф.— Х., 1990.— С. 60; Ветрова Е. Назви спорідненості і свояцтва в епістолярній спадщині українських письменників-класиків // Лінгвістичні студії.— 2008.— Вип. 17.— С. 121–126; Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики.— К., 1990.— 272 с.; Кровицька О. В. Назви осіб за сімейними та родинними стосунками, свояцтвом // Матеріали наук. конф. «Словотвір як вияв динаміки мови».— Л., 1994.— Ч. 1.— С. 112–113; Маєрчик М. С. Українські обряди родинного циклу крізь призму моделі переходу : Автореф. дис. ... канд. іст. наук.— К., 2002.— 20 с.; Миронюк О. Назви спорідненості і свояцтва в ролі звертань (з діалектними паралелями) // Волинь-Житомирщина.— 2005.— Вип. 14.— С. 134–142; Ніколаєва Л. Б. Типологія термінів спорідненості : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Донецьк, 2005.— 20 с.; Семенов О. Етнолінгвістичний підхід у вивченні назв спорідненості і свояцтва // Укр. мова і літ. в шк.— 2005.— № 5.— С. 60–63; Скаб М. Назви осіб за спорідненістю та свояцтвом — виразники предметного змісту апеляції в українській

Для систематизації виокремлених з українсько-молдавських грамот XIV–XV ст. лексичних одиниць на позначення свояцтва використовуємо доробок наших попередників, принагідно уточнюючи наявні класифікації щодо аналізованого матеріалу.

До назв свояцтва належать ті, що відображають відносини між людьми, які об'єднані між собою не кривними зв'язками, а такими, що виникли внаслідок поєднання у шлюбі чоловіка й жінки, які походять з різних родин⁷.

В українсько-молдавських грамотах XIV–XV ст. ми не виявили жодної лексеми на позначення поняття «подружжя; шлюбна пара».

Поняття «чоловік» передає лексема *мѡжъ* < *možь (ЭССЯ, 20, 158): «и съинѡ ѡи, що естъ ѡт дрѡга ѡи *мѡжа*» (1427, DRH, I, 101)⁸; пор.: у закарпатських говорах — *муж* «одружений чоловік» (СЗГС, 177); бойківських говірках — *мужейко* «муж; чоловік» (ОСБГ, I, 456); у поліських — *муж* «чоловік; дружина», *мужик* «те саме, що муж» (СПГ, 129). У сучасній українській мові рідко використовують слово *муж* на позначення чоловічої половини подружжя, поширеною є назва *чоловік*, а ось в інших слов'янських мовах саме *муж* є основною назвою, що виражає поняття «чоловік»⁹. У СУМі лексема *муж* «чоловік (одружена особа стосовно своєї дружини)» (СУМ, IV, 820) подана з ремарками *заст., уроч.*

Номенів на позначення дружини в українсько-молдавських грамотах XIV–XV ст. засвідчено чотири, а саме:

1) *подрѡужїѡ* «(цсл. подрѡужїѡ) дружина, жінка» (ССУМ, II, 168), виводиться з *drugъ (ЕСУМ, II, 134): «въ срѡдѡкѡ вѡчерѡ парастасѡ, а въ ѡетврѡтѡкъ свѡтаа лѡтоѡргїа, за доѡшѡ нашѡ и за подрѡужїѡ, кнѡгѡынѡ Настѡкѡ» (1462, DRH, II, 145); «ѡако да творѡтъ ѡи памѡтъ <...> генарїѡа дѡнѡ въ свѡтаго Василїа Великого, вѡчерѡ парастасѡ, а за ѡтра свѡтаа лѡтоѡргїа, прѡждеже съмрѡтъи нашѡи и по съмрѡтъи, <...> за доѡше наша и подрѡужїа нашѡ, Настасїа» (1476, DRH, II, 314). У сучасній українській мові *подрѡужся* — «1) шлюбна пара; чоловік і дружина; 2) шлюбне життя, шлюб; 3) один із членів шлюбної пари; дружина щодо свого чоловіка або чоловік щодо своєї дружини» (СУМ, VI, 758);

2) *жена / жѡна* < *žena < *genā (ЕСУМ, II, 206) «дружина, жінка, супруга» (ССУМ, I, 357): «оже есмѡы дали Шѡдданѡ Петровѡи и жѡнѡ ѡго, доѡчѡри пана Жѡли <...> ѡдно село на Шѡмѡзи» (1411, DRH, I, 42); «а не давши, имѡ сами совѡк возмѡтъ, какѡ и до тѡлѡкѡ врани жѡны и дѡкѡти братѡи нашихѡ» (1456, DRH, II, 85); «що же ѡнѡ доѡтъль того циганина и ѡго жѡна, ѡѡ Басаравскоѡ Зѡмли» (1473, DRH, II, 285). Порівняймо: в закарпатських говірках — *жѡна* «жінка; дружина» (СЗГС, 85); у пд.-бук. гуцульській говірці — *жѡна* «дружина, жінка» (ГБ, 162); у марамароській говірці — *жѡна* «жінка, господиня» (ГП, 289); у бойківських говірках — *жѡна* «дружина; заміжня жінка; жінка; молода жінка» (ОСБГ, I, 255). У сучасній українській мові лексема *жѡна* (з ремар-

мові // Вісн. Харків. ун-ту ім. В. Н. Каразіна : Сер. «Філологія». — 2002. — № 538. Вип. 34. — С. 162–166; Яковлева В. Б. Фразеологізми з назвами спорідненості та свояцтва в контексті етнокультурних концептів // Матеріали III наук.-практ. конф. молодих учених «Методологія сучасних наукових досліджень» : В 2 ч. — Х., 2006. — Ч. I. — С. 79.

⁷ Бурячок А. А. Знач. праця. — С. 103.

⁸ До аналізу залучаємо ще грамоти перших років XVI ст. (до 1504 р. включно), щоб не розривати тривалий період правління володаря Стефана Великого.

⁹ Бурячок А. А. Знач. праця. — С. 106.

кою нар.-поет.) «заміжня особа стосовно до свого чоловіка» засвідчена як нормативна (СУМ, II, 543);

3) *паній* / *пани* / *панїа* (запозичення з польської мови, яке, ймовірно, походить з *gъranъ (ЕСУМ, IV, 273) «(дружина, жінка) пані» (ССУМ, II, 123): «оже тога истинаа *панїи* пана Жѣрка Пїатринно, Нѣга, жаловали если еи оубожноу нашею милостю и дали если юи <...> сѣла» (1438, DRH, I, 256), «и за дѣшж своеж *пани* и вѣсѣхъ дѣтєи нашихъ» (1448, DRH, I, 413), «отъ насъ врикъ и съ вѣсѣмь доходомь, емь и *панєи* его, Насѣти» (1480, DRH, II, 349), «Панъ Триколичъ дворникъ пишеть мои *панєи*, Нєгрити, и мои дѣуци, Налгши» (1481, DRH, II, 354). Порівняймо: в закарпатських говірках — *панїйка* «пані; інтелігентна жінка» (СЗГС, 217), *панїя* «не з простого люду, пихата жінка» (там же). У наш час *пані* є лексемою, яка перебуває в активному вжитку, є синонімом до слова *дружина*¹⁰, одним зі значень *пані* є «чия-небудь дружина» (СУМ, VI, 44);

4) *госпожда* (цсл. *госпожда*) <*gospodja (ЭССЯ, VII, 60) «(форма звертання або називання дружини володаря чи представниці панівного класу) пані» (ССУМ, I, 256): «и за здравїє и спасєнїє *госпожди* нашеи Марїи и <...> дѣтєи нашихъ» (1499, DRH, III, 434; 1500, DRH, III, 454). Старослов'янїзм *госпожда* позначав пані, господиню¹¹. У російській мові *госпожа* є синонімом до слова *жена*¹². Лексема не засвідчена в сучасній українській мові.

Для жінки як члена подружжя батько чоловіка є *свєкром*, а мати чоловіка — *свєкрухою*. В аналізованому матеріалі юридичних актів XIV–XV ст. лексем на позначення цих понять не виявлено.

Щодо чоловіка як другої частини шлюбної пари батько дружини є *тєстем*, а мати дружини — *тєщею*.

В українсько-молдавських грамотах для вираження поняття «батько дружини» використовували лексему *тєсть* <*tystь (ЕСУМ, V, 561) «(батько жінки, дружини) тєсть» (ССУМ, II, 429): «гдє воилъ Тома, *тєсть* емѣ» (1445, DRH, I, 364), «та продали слѣгамъ нашимъ Дануѣлѣ <...> и *тєстєви* его, Мѣлаю <...> за мѣ златъ татарскихъ» (1493, DRH, III, 263). Порівняймо: в пд.-бук. гуцульській говірці — *тєсть* «свекор», (ГБ, 222), у пд. бук.-покут. говірці — *тєсть* «свекор» (ГМ, 367), у марамароській говірці — *тєсть* «тєсть, свекор» (ГП, 315), у бойківських говірках — *тисъць* «тєсть» (ОСБГ, II, 290), у середньополіс. говірці — *тєсть* «жінчин батько» (ГМЧ, III 102). Сучасне *тєсть* «батько дружини» є нормативною лексемою (СУМ, X, 102).

На позначення поняття «мати дружини» використовували лексему *тєшуча* <*tystja (Фасмер, IV, 54): «Мѣша, панїи пана Пентелеа, *тєшуча* Петра (Ѕцелєскѣла» (1464, DRH, II, 172), «оже приѣдоша прѣд нами и прѣд митрополитом <...> пан Юрїи вистигарник и пан Петрашко <...> съ *тєшучею* своею» (1470, DRH, II, 249). Порівняймо: в покут.-бук. говірках використовують лексеми *тєсть* і *тєща* для називання як батьків чоловіка, так і батьків дружини¹³; у пд.-бук. гуцульських говірках — *тєш 'и 'а* «свєкруха», (ГБ, 222); у пд. бук.-покут. го-

¹⁰ Полога Л. М. Синонімічний словник найуживаніших слів.— К., 2007.— С. 65.

¹¹ Белей Л., Белей О. Словник старослов'янсько-український.— Л., 2001.— С. 48; Біленька-Свистович Л., Рибак Н. Церковнослов'янська мова: Підручник зі словником.— К., 2000.— С. 239.

¹² Glosum. Сборник словарей. — <https://glosum.ru/Значение-слова-Госпожа-в-словаре-синонимов>.

¹³ Прокопенко В. А. Значч. праця.— С. 149.

вірках — *tésh'č'a* «свекруха» (ГМ, 367); у марамароській говірці — *tésh'č'a* «теща, свекруха» (ГП, 315), у середньополіс. говірці — *téšca* «жінчина мати» (ГМЧ, III 102). Назвою матері дружини в сучасній українській мові є лексема *téšca* (СУМ, X, 107).

Батьки одного з членів подружжя щодо батьків другого є *сватами*, батько одного з членів подружжя щодо батьків другого є *сватом*, мати одного з членів подружжя щодо батьків другого є *свахою*.

У досліджуваних документах засвідчено лексемі *сватъ* < *svātī (Фасмер, III, 570) «сват» (ССУМ, II, 320): «ино братъ и тѣсть нашъ а твои сватъ, великий князь Иванъ Васильевичъ, о томъ къ намъ всказывалъ, авъѣхно бѣли съ тобою въ мирѣ и въ единачѣствѣ» (1494, ВД, II, 387), «повѣдаючи намъ вашу пригодоу, которага вамъ стала се отъ тѣста вашего а нашего свата великого князя московского» (1499, ВД, II, 447). Порівняймо: в гуцульських говірках — *сваті* перев. мн., обр. «весільні гості *кнѣзѣ* або *кнѣгінѣ*» (Негрич, 156); у пд.-бук. гуцульській говірці — *сват* і *свѣха* «батько й мати новоженців між собою» (ГБ, 213); у пд. бук.-покут. говірці — *сват* «сват» (ГМ, 363); у бойківських говірках — *сват* «батько жениха або нареченої», «людина, яка разом із батьком жениха приходить до батьків дівчини на “згоду”», «людина, яку батько жениха посилає до батьків нареченої довідатися, чи можна приходити на “згоду”», «людина, яка разом з батьком молодого в 1 або 2 тижні після “згоди” виторговує в батьків молодій додаток до приданого» (ОСБГ, II, 205). У сучасній українській мові *сватом* називають батька або родича одного з подружжя щодо батьків або родичів другого (СУМ, IX, 66).

Поняття «чоловік доньки або сестри» відображала лексема *зѣтъ* < *zētъ (ЕСУМ, II, 286): «вѣра пана Юргича Белогородского и зѣтъ его» (1443, DRH, I, 317), «уже прїиде прѣдъ нами и прѣдъ оусими нашими, великими и малыми, волѣре панъ Ивоулъ Сволка и зѣтъ ихъ, Богданъ» (1461, DRH, II, 140), «постылали бѣли есмо до васъ нашего посла, Шанъдро дѣака, авъѣ есте зъ зѣтѣи вашимъ зъ Ялексанъдромъ <...> миръ взѣли» (1498, ВД, II, 409). Порівняймо: в пд.-бук. гуцульській говірці — *з'ет'* «зять» (ГБ, 168); у пд. бук.-покут. говірці — *з'ет'* «зять» (ГМ, 342); у бойківських говірках — *з'етечко* «зять» (ОСБГ, I, 308); у середньополіс. говірці — *зять* «чоловік жінчиної сестри» (ГМЧ, III 101). У сучасній українській мові лексема *зять* розширила свою семантику й позначає не лише чоловіка дочки, а й сестриноного чоловіка, чоловіка зовиці (СУМ, III, 744).

У аналізованих юридичних актах ми не виявили лексем на позначення дружини сина, невістки щодо батьків її чоловіка.

Значення «чоловік сестри» та «брат дружини» передавали лексеми:

1) *шѣринъ* < *šurinъ (ЕСУМ, VI, 492; Фасмер, IV, 488): «уже прїидошл прѣдъ нами <...> Живертъ и Романъ <...> и Юра, шѣринъ Басковъ» (1479, DRH, II, 331)). Порівняймо: в пд.-бук. гуцульській говірці — *шуринец* «сестрин чоловік» (ГБ, 237); у середньополіс. говірці — *шурин* «жінчин брат» (ГМЧ, III 101). У сучасній українській мові брата дружини називають *шурином* (СУМ, XII, 565);

2) *коуѣнатъ* «(молд. кумнат) (брат дружини) шурин; (чоловік сестри) зять» (ССУМ, I, 527): «пан Юрій вистигарник и пан Петрашко, кѣнатъ его» (1470, DRH, II, 249). Із цього контексту важко визначити, кого саме називали *кумнатом*: сестриноного чоловіка чи дружининоного брата (так само, як і в ілюстрації до лексеми *шурин*). Порівняймо: в буковинських говірках — *кумнат* «1) брат дружини; 2) брат чоловіка; 3) чоловік сестри; 4) чоловік жінчиної

сестри» (СБГ, 240); у пд.-бук. гуцульській говірці — *кумнат* «дівер, швагер» (ГБ, 179); у пд. бук.-покут. говірці — *кумнат* «швагер, брат жінки, чоловіка» (ГМ, 347); у марамароській говірці — *кумнат* «швагер» (ГП, 296). Молдавське *кумнат* і рум. *sintnăt* «шурин, швагер» походять від лат. *cognātus* «родич; рідний, родинний, близький» (ЕСУМ, III, 140; МРС, 327; СДЄЛМ, 216; РРС, 222; DRU, 111; MDLR, 178).

Якщо чоловік і дружина, маючи дітей від попереднього шлюбу, беруть новий шлюб, то свояцтвом будуть пов'язані дружина й діти її нового чоловіка від попереднього шлюбу, а також чоловік та діти його нової дружини від попереднього шлюбу, адже рідний син / рідна донька одного із членів подружжя кровно є чужими іншому членові шлюбної пари.

В українсько-молдавських грамотах XIV–XV ст. для номінації нерідного сина засвідчена лексема *пасиннокъ* < *rasunъkъ < *pa + *synъkъ (ЕСУМ, IV, 304) «пасинок, пасерб» (ССУМ, II, 129): «Гтека съ ѡелѣдѣю си и съ своимѣ пасинкомъ» (1462, DRH, II, 152); «третїѡ ѡастѣь того села що кѣпиль ѡтѣ Нистра, пасиннокъ Должинѣь» (1479, DRH, II, 320). Порівняймо: в буковинських говірках — *пáсинок* «1) перен. шматок дерева для з'єднання і скріплення двох кінців переламаного стовпа чи балки; 2) дерев'яний брус; залізобетонна балка, сталева рейка або швелер, що ними нарошують нижню частину дерев'яного стовпа, призначену для закопування в землю; 3) нерідний син; 4) бічний паросток» (СБГ, 390); у гуцульських говірках — *пáсемок* / *пáсимок* / *пáсинок* «1) пасинок, пасерб; 2) молода гілочка на дереві рослини; 3) відросток у рогах оленя (ГГ, 144); у закарпатських говірках — *пáсемок* «бічний пасинок у культурних рослин (його обривають)» (СЗГС, 218); у середньополіс. говірці — *пáсинок* «нерідний син одного з подружжя» (ГМЧ, III 100); *пáсінок* «годованець, хлопець, усиновлений для виховання» (там же, 103); у зх.-поліських — *пáсинок*, *пáсинець* «нерідний син» (СЗПГ, 29). У сучасній українській мові *пáсинком* називають нерідного сина одного з членів подружжя, який доводиться рідним другому (СУМ, VI, 85).

Для номінації нерідної дочки засвідчено лексему *падчерица* < **padъkter-* (ЕСУМ, IV, 253), < *dъkti (Фасмер, III, 184): «ѡже прїѡдоша, прѡдѣь нами и прѣдѣь нашими ѡдѣре, слѣга нашѣь, Холоватїи, и съ своими падчерицями, Федорою и Настєю» (1484, DRH, II, 401). Порівняймо: в середньополіс. говірці — *пáчерка* «падчерка, нерідна дочка одного з подружжя» (ГМЧ, III 100); у поліських говірках — *пáчерка* «пасербиця» (СПГ, 155); у зх.-поліських — *пáччирка* «пасербиця» (СЗПГ, 33), *пáнчерица* «нерідна донька, пасербиця» (там же, 26). У сучасній українській мові *пáдчерка*, *пáдчїрка* позначає нерідну дочку одного з подружжя, яка доводиться рідною іншому, пасербицю (СУМ, VI, 14).

Одним із видів спорідненості є духовна спорідненість, яка передбачає виховання дитини не лише рідними батьками, а й хрещеними, які отримують такі обов'язки під час обряду хрещення. Хрещені стають *кумами* для рідних батьків дитини¹⁴.

В українсько-молдавських грамотах XIV–XV ст. поняттям, що належить до духовної спорідненості, є «хрещений батько щодо батьків хрещеника». Воно реалізується в слові *коумѣь* < *кумъь, яке, найвірогідніше, походить з народної (балкан. чи балканором.) латині — *comptater* (*commater*) і прийшло

¹⁴ Колесник Л. Назви спорідненості і свояцтва у буковинських говірках // Культура слова.— 2010.— № 72.— С. 145–146.

з Болгарії після прийняття християнства на Русі (ЕССЯ, XII, 101; ЕСУМ, III, 138): «*каже тотъ истинный приятель нашъ милый и князь, панъ Дидрихъ Бѣлугъскыи и Аздовскыи*» (1443, DRH, I, 325). Порівняймо: в закарпатських говірках — *кумове* «мн. форма наз. і клич. відм. мн. до кум «кум» (СЗГС, 155); у пд.-бук. гуцульській говірці — *кум* «кум, сват» (ГБ, 179); у пд. бук.-покут. говірці — *кум* «кум» (ГМ, 347); у бойківських говірках — *кум* «кум» (ОСБГ, I, 394); у поліських говірках — *кумавійо* збірн. «куми» (СПГ, 110). У сучасній українській мові *кумом* є хрещений батько щодо батьків хрещеника і хрещеної матері, а також батько дитини щодо хрещеного батька і хрещеної матері (СУМ, IV, 396).

Отже, проаналізований матеріал засвідчив, що ЛСГ «Назви свояцтва» — це структура з тісними лексико-семантичними взаємозв'язками між її частинами; за походженням серед лексем на позначення свояцтва більшість становлять лексеми праслов'янського періоду; серед запозичених є романізм, старослов'янізм; більшість назв свояцтва, засвідчених документами молдавських канцелярій, наявні в сучасній українській мові.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- ГБ — *Горбач О.* Словник говірки с. Бродин, повіт Радівці (Румунія) // Зібрані статті VIII. Історія мови. Діалектологія. Лексикологія.— Мюнхен, 1997.— С. 123–275.
- ГГ — Гуцульські говірки : Лінгвіст. та етнолінгвіст. дослідження / Відп. ред. Я. Закревська.— Л., 2000.— 367 с.
- ГМ — *Горбач О.* Південня буковинсько-покутська говірка с. Милешовець бл. Радовець // Зібрані статті VIII. — С. 324–375.
- ГМЧ — Говірка села Машеве Чорнобильського району / Уклад.: Ю. І. Бідношия та ін.— К., 2003.— Ч. 3.— 225 с.: іл.
- ГП — *Горбач О.* Словник говірки с. Поляна (Румунія) // Зібрані статті VIII. — С. 276–321.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови : В 7 т. / Редкол.: О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін.— К., 1983–2012.
- МРС — Молдавско-русский словарь. Дикционар молдовенеск-русеск / Редкол.: А. Т. Борщ и др.— М., 1961.— 780 с.
- Негрич — *Негрич М.* Скарби гуцульського говору : Березови.— Л., 2008.— 224 с.
- ОСБГ — *Онишкевич М. Й.* Словник бойківських говірок : В 2 ч.— К., 1984.
- РРС — Румынско-русский словарь / Ред. Г. Болокан и др.— М. ; Бухарест, 1980.— 1592 с.
- СБГ — Словник буковинських говірок / Ред. Н. В. Гуйванюк, К. М. Лук'янюк.— Чернівці, 2005.— 688 с.
- СДЄЛМ — Скурт дикционар етимоложик ал лимбий молдовенешть / Алкэтуит: Н. Д. Раевский, М. А. Габинский— Кишинеу, 1978.— 680 п.
- СЗГС — *Сабадош І. В.* Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району.— Ужгород, 2008.— 480 с.
- СЗПГ — *Аркушин Г.* Словник західнополіських говірок : В 2 т.— Луцьк, 2000.— Т. 2.— 458 с.
- ПГ — *Лисенко П. С.* Словник поліських говорів.— К., 1974.— 261 с.
- ССУМ — Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : В 2 т. / Голов. ред. Л. Гумецька та ін.— К., 1977–1978.
- СУМ — Словник української мови : В 11 т. — К., 1970–1980.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : В 4 т.— М., 1986–1987.

- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков / Под ред. О. Н. Трубачёва.— М., 1974–2012.— Вып. 1–38.
- BD — *Bogdan I. Dokumente Lui Stefan cel Mare.*— Bucureşti, 1913.— Vol. 1–2.
- DRH — *Documenta Romaniae historica: A. Moldova.*— Bucureşti, 1975–1980.— Vol. 1–3.
- DRU — *Dicţionar Român-Ucrainean.* Румунсько-український словник / С. Драпаца, V. Руснас, M. Gavrelciuc.— Bucureşti ; Cernăuţi.— 564 p.
- MDLR — *Canarache A., Breban V. Mic dictionary al Limbii Române.*— Bucureşti, 1974.— 848 p.

B. V. TYMOCHKO

KINSHIP TERMS IN UKRAINIAN-MOLDOVAN CHARTERS OF THE 14-th–15-th CENTURIES

The Ukrainian-Moldovan diplomas are handwritten legal documents from the territory of the Moldavian Principality, which are the reliable source of studying the history of the Ukrainian language of the 14-th –15-th centuries, as the Old-Ukrainian written-literary language has been for a long time the official language of Moldavian state.

The lexical-semantic group «Name of relationship», which is represented in the Ukrainian-Moldovan diplomas of the 14-th – 15-th centuries, since they often dealt with various cases between persons related by kindred relations, is analyzed in this study.

The structural, lexical-semantic and etymological analysis of the names of relationship, certified in Ukrainian-Moldovan diplomas of the 14-th–15-th centuries, is the aim of this article.

Selected and analyzed material allows concluding that the lexical-semantic group «Name of relationship» is a complex lexical semantic structure that contains a number of smaller lexical-semantic structures and there is a close semantic relationship between its elements. By the origin the lexeme of the proto-Slavic ancient times constitute an absolute majority among the lexemes to denote kindred relations; Romans and Old-Slavs happen among the borrowings; most of the names of kinship, notarized in the documents of the Moldovan offices, are present in modern Ukrainian language (literary and dialectal).

Keywords: Ukrainian language, the Ukrainian-Moldovan diplomas of the 14-th –15-th centuries, the names of relationship, spiritual kinship, lexical-semantic group.